

תרבות וחברה בקרב יהודי עיראק

נסים קוז

יוסף מאיר, התפתחות חברתית-תרבותית של יהודי עיראק מאז 1830 ועד ימינו, נהריים — מרכז להפצת תרבות יהודי עיראק, תל-אביב תשמ"ט, 580 עמ'.

הכותרת 'תרבות וחברה בקרב היהודים בעיראק'. כאן נסקרת תרומתם של יהודי עיראק בתחום השירה, הספרות, העיתונות, הזמרה, המוסיקה ועוד. המחבר דן גם בתרבות הדיור, שעות הפנאי, נישואין וגירושין, זנות, אמונות טפלות ושאר נושאים בחיי התרבות והחברה. בשער זה נכלל גם פרק הדין בכלכלה: עם כל השיבות, ניתן היה לצמצם פרק זה מ-34 העמודים שעליהם הוא משתרע, שכן הוא חורג מנושא הספר.

השער השלישי (93 עמודים) 'התפתחות החברתית-תרבותית של יהודי עיראק', נועד — כהגדרת המחבר — לסכם את שני השערים הראשונים. למעשה זוהי סקירה היסטורית, כלכלית, חברתית ותרבותית המתחלקת לארבע תקופות: העות'מאנית, הכיבוש והמנדאט הבריטי, עיראק העצמאית עד לעלייה ההמונית והתקופה שלאחר העלייה.

קשה להשתחרר מההרגשה, שהמחבר ביקש לדחוס בספרו חומר ומסמכים רבים ככל האפשר, מבלי לבדוק את שייכותם לנושא. תופעה זו מוצאת את ביטוייה גם בנספחים המובאים בסוף הספר, המשתרעים על פני 84 עמודים; מה גם שחלק מהמסמכים/הנספחים הללו פורסמו כבר, כמו למשל בספרו של המחבר 'מעבר למדבר'. לקטגוריה זו ניתן לצרף את הפרק הדין במבנה הפנימי של מוסדות העדה היהודית, שבו נתקל הקורא כבר עם פתיחת הספר. במקומות

הספר הנסקר מכיל שפע של נתונים ומידע רב אודות מוסדות החינוך היהודי בעיראק, החל מאמצע המאה שעברה ועד ימינו. הוא משתרע על פני 570 עמודים ומחולק ל-3 שערים.

השער הראשון (250 עמודים) סוקר את מערכות החינוך העיוני והמקצועי של העדה היהודית בדורות האחרונים ברחבי עיראק, ומובא בו די-יוחשבוך מטעם 'הוועדה לבתי הספר' של המועצה החינוכית של העדה היהודית בבגדאד. הדרו"ח, שחובר ב-1950, סוקר את מוסדות החינוך שפעלו בבגדאד בשנה זו. הדרו"ח המפורט (73 עמודים) מתפרסם לראשונה, ובו תיאור נאמן של מצבה של מערכת החינוך היהודי בבגדאד, זמן קצר קודם העלייה ההמונית. הדרו"ח מכיל עובדות ונתונים סטטיסטיים אודות המוסדות שנסקרו בו, כגון תאריך הקמתם, החומר הנלמד בהם, מקורות מימנם ועוד. הדרו"ח מלווה בהבהרות, בהערות וכפרטים שהוסיף מחבר הספר בשולי הדרו"ח. להשלמת התמונה צירף המחבר סקירות אודות מוסדות החינוך שפעלו בבגדאד בתקופות שונות ואשר לא נכללו בדרו"ח, וסקירות על שאר מוסדות החינוך היהודי שפעלו בערי המחוז ברחבי עיראק. בתת-פרק קצר בשער זה מובאות בהרחבה דעותיהם בנושאי חינוך של אישים ומחנכים מקרב יהודי עיראק בסוף המאה שעברה ותחילת מאה זו. השער השני (105 עמודים) נושא את

לירע ב־18 בנובמבר 1917, ארבעה ימים אחרי קבלת הפנים שערכה לו העדה היהודית בבגדאד בבית הספר אליאנס. כנראה שבביקור זה העלו תלמידי בית הספר את ההצגה 'המלט', מכל מקום, לא ייתכן שההצגה הועלתה בפניו ב־1918 — כפי שנאמר בעמ' 31 בספר.

4. חוק שירות חובה צבאי באימפריה העות'מאנית התקבל בשנת 1855, ולא ב־1885 (עמ' 401).

5. שמו של העיתונאי היהודי המוזכר בעמודים 137, 299, 303, 406, הוא סלימאן ענבר — ולא סלמאן; שמו של העיתונאי, המוזכר בעמ' 455, הוא נעים צאלח טויק — ולא נעים קטאן.

6. הגיליון האחרון של העיתון היהודי 'אל־מצבאח' הופיע ביוני 1929, ולא ב־1928 (עמ' 300).

יש להוסיף ולהעיר, שמפתח העניינים בסוף הספר אינו מקיף דיו, דבר המקשה על הקורא, המעיין והחוקר למצוא את הפרטים הנדרשים.

אין בהערות הללו כדי לגרוע מחשיבותו של הספר, המביא כאמור מידע רב של פרטים, נתונים, סטאטיסטיקה ותי־ עוד אודות מערכת החינוך היהודי בדרורת המאוחרים. שפע הנתונים שבספר הופ־ כים אותו למקור בעל חשיבות מרובה לכל חוקר בנושא.

רבים בספר בולטת נימה אפולוגטית, השזורה בהתמרמרות עדתית (עמ' 336, 341, 346): נימה זו מיותרת ופוגעת, ומוטב היה להימנע ממנה.

הספר יצא לאור בהוצאת 'נהרים' — מרכז להפצת תרבות יהודי עיראק; אות־ יותיו מאירות עיניים וצורתו מרשימה. עם זאת, אין להתעלם ממספר אי דיוקים שנפלו בו, למשל:

1. ההיסטוריון העיראקי הנוצרי חנא בטאטו מצוטט בכמה מקומות (עמ' 437, 455) בלשון נקבה. הטעות נובעת כנראה מכך, שהשם חנה אצל היהודים הוא שמה של אשה, ואילו אצל הנוצרים הערבים — השם חנא הוא שמו של גבר (על־שם יוחנן אל־מעמדאן, הוא יוחנן המטביל).
2. בדונו ב'זהות הלאומית', המחבר כותב (עמ' 416) שבקרב היהודים התרצצו שתי מגמות מקבילות: הזהות עם הלא־ מיות הערבית, וההזדהות עם התנועה הציונית; וכי הבסיס המשותף ביניהם הוא הוא היהדות (ההדגשה במקור). נסים סוסה מוזכר כמי שגילה הזדהות לאומית ערבית; אולם עובדת התאסלמותו של סוסה ב־1936 (שאינה מוזכרת) עומדת בסתירה עם הבסיס המשותף המודגש (היהדות)!

3. הגנרל סטנלי מוד, כובש עיראק במלחמת העולם הראשונה, נפטר מחו־

מקורות האיורים

- מערכת 'פעמים' מודה לאישים ולמוסדות אשר מחיבוריהם או מאוספיהם לקוחים התצלומים שבחוברת זו. להלן לצד המקורות צוינו מספרי העמודים בחוברת זו שבהם נדפסו התצלומים. אוטרמר: 18. B.Z. Kedar, H.E. Mayer, R.C. Smail (Eds.), *Outremer*, Yad Izhak Ben-Zvi Institute, Jerusalem 1982
- אטלס ישראל: י. פראוור, מ. בנבנשתי, ארץ־ישראל בתקופה הצלבנית. ירושלים תשט"ז: 47, 48
- בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים, אוסף קארטוגרפיה עתיקה ע"ש ערן לאור: העטיפה ויגודר: 25. G. Wigoder (ed.), *Jewish Art and Civilization*, New York, 1972
- זמנים: רבעון להסטוריה, הוצאת אוניברסיטת תל־אביב, זמורה־ביתן, קיץ 1990, 34-35: 15
- ליין: 28. F.C. Lane, *Venice, A Maritime Republic*. Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1973
- מאייר: 94. L.A. Mayer, *Mamluke Costume*, Geneva 1952
- ניקולה: 144. M. Nicolas, *Croyances et pratiques populaires concernant les naissances*. Paris 1972
- קאפח: 98. י. קאפח, הליכות תימן, הוצאת מכון בן־צבי, האוניברסיטה העברית, על־ידי 'קרית ספר' בע"מ, הוצאה שלישית מתוקנת, ירושלים 1982